

Sadašnje zemunsko groblje na lesnom platou (Gardoš) iznad Donjeg grada zasnovano je za sahranjivanje pridošlih rimokatolika (posle 1717) i Jevreja (posle 1739). Kasnije je izmešteno pravoslavno groblje koje se nalazilo na padini Gardoša, tako da je krajem XVIII veka nastalo zajedničko, ali izdvojeno, počivalište za sve tri tolerisane verispovesti pograničnog austrijskog grada.

Otada pa do naših dana, osim uobičajenih krstača, grobovi su obeležavani manjim kamenim prizmama s upisanim ili izrezanim krstom i horizontalnim pločama ružičastog kamena. Kasnije se javljaju veće, više stepena zaobljene piramide kvadratne ili pravougone osnove. Naravno da su dimenzije i kvalitet kamena zavisile od materijalne mogućnosti i ukusa građana.

Na sva tri groblja nalaze se pomenuti oblici. No, ovom prilikom pažnja je posvećena likovnim delima: skulpturama, reljefima i mozaicima. Ona se vezuju za kraj XIX veka i prema hronologiji treba pomenuti najvažnija ostvarenja poznatih autora.

Na pravoslavnom groblju počasno mesto zauzima visoka piramida porodice Marković, među kojim su Petar (+1952), javni radnik, gradonačelnik, pisac istorije Zemuna i slikar i Stevan (+1895), trgovac i gradonačelnik, čije je poprsje u plitkom reljefu (kamen) uradio vajar ĐORĐE JOVANOVIĆ.

Posebno je zanimljivo obeležje na grobu mladog Luke Dragutinovića, koje se sastoji od visokog mermernog postolja i biste na njegovom vrhu, koju je izvajao PETAR PALAVIČINI. Postolja potiče iz 1901. godine i na njemu se nalazilo poprsje austrijskog cara Franca Jozefa I, koje je isklesao hrvatski umetnik IVAN RENDIĆ. Ratne 1914. godine skulptura je nestala dok je postament ostao na prvobitnom mestu u Gradskom parku i slovio je kao zanimljivo obeležje kod kojeg se sastajalo i fotografisalo. Godine 1950. ono je ustupljeno porodici Dragutinović i posle znatne prerade kamenoresca, koji je, pored ostalog, uklonio i u mozaiku urađeni grb grada Zemuna, postavljen na sadašnje mesto

Iz istog vremena je i skupoceni nadgrobnik od crnog granita, originalnog oblika i visoke kamenorezačke obrade. Reč je o steli s grčkim krstom na vrhu, koja je urađena za spomen protojereju, besedniku i crkvenom piscu Jeftimiju Vukadinoviću (+1906). Na steli, koja je izrađena u tada poznatoj radionici Đ. Bertota, nalazi se portret u reljefu /bronz) sveštenoslužitelja, sa signaturom: P. Brauer / Weimar 1907. Ispod reljefne ploče je girlanda – venac od lišća sa trakom. Grobno mesto je zaštićeno ogradom od kovanog gvožđa, koje se može pripisati čuvenoj bravarskoj radionici i livnici Pavla Đ. Pantelića.

Posebnu pažnju privlači nadgrobna kapelica grčko–cincarske porodice Spirta, koja je sagrađena i urađena prema projektu zagrebačkog Ateljea plastike i arhitekture I. Vlašića. U njoj počiva ugledni građanin, privrednik Đorđe (+1009), poslednji član "čuvene patricijske porodice" koja je u Zemun prispela 1739. godine. U unutrašnjosti kapelice, urađenoj u duhu secesije, iznad nadgrobne ploče i zapisa nalazio se mozaik Sv. Georgija, koji je nedavno nestao. Neka bude pomenuto da

Rudolf Valdec, Spomen ploča sa raspećem, 1911.

je kapelica oštećena ratne 1944. godine i da je 2007. temeljito obnovljena pod nadzorom Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.

S početka XX veka je i obeležje na istočnoj fasadi kapele Žalosne Gospe na rimokatoličkom groblju, koje podseća na uglednog župnika i arhidakona Matu Štraca (+1911). Na granitnoj ploči je postavljeno visokoreljefno Raspeće INRI (bronz) koje je u maniru vladajuće secesije uradio poznati kipar RUDOLF VALDEC. Na istom groblju nalazi se neogotičko obeležje istog naziva. Na visokom krstu je raspeti Krist (liveno gvožđe), rad N. N. Autora s početka XX veka.

U ovom časopisu (Likovni život 109/110) pisano je o steli (rad N. N. autora) na grobu književnika Stevana V. Popovića (+1918), direktora Tekelijanuma. Na njenom središnjem delu

postavljena je ploča sa zapisom dok je na vrhu orao (kamenina) s blago raširenim krilima, koji simbolično štiti počivšeg. Obeležja s orlom na visokim mermernim stubovima nalaze se na grobovima dva pilota prvih jugoslovenskih putničkih aviona Društva za vazdušni saobraćaj Aeroput (Beograd), Viktora Nikitićna koji je 1933. poginuo kod Ljubljane i Mihaila Jerošenka koji nije preživio avionsku nesreću 1936. godine. Zabeleženo je da je kamenorezačke radove, izvesno prema projektu N. N. umetnika, obavio tada poznati zemunski majstor Ferdinand Vajgner (Weigner). Treće obeležje s orlom posvećeno je poručniku Milošu Jovanovoću, pilotu lovcu, koji je avioudes doživio 1929. godine. Kao izvođač grobnog mesta u celini potpisao se beogradski kamenorezac M. Tankosić.

Izvesno je da posebno mesto u ovom spisku pripada steli (beli kamen) s reljefnom kompozicijom Ljubav – najviše ljudsko saznanje na porodičnoj grobnici Evgenije Petrović (+1929). Delo je TOME ROSANDIĆA koji je u duhu modernog likovnog izraza, predstavio jednu žensku i četiri muške stilizovane figure koje čine impresivnu umetničku celinu.

U neposrednoj blizini je grobnica trgovca Stevana (+1930) i Angeline(1931) Kapamađija, na kojoj dominira skulptura Žalost, figura devojke (bronzna) blago naslonjena na vertikalno obeležje (granit) sa zapisom. Autor celine je PETAR PALAVIČINI koji je racionalnom stilizacijom ostvario lirsko realističko delo. Na porodičnoj grobnici direktora Državne realne gimnazije Branka Živkovića (1937), istaknutog društvenog radnika, koja je obrađena u belom kamenu, na nižem postamentu nalazi se skulptura Tuga, rad VOJINA BAKIĆA. Žensku figuru (kamen), u primarnom položaju, odlikuje jednostavnost, zaokruženost oblika i izražena osećajnost.

Na grobnici porodice Jovanović Porcija dominira obeležje originalnog oblika jer podseća na industrijalca Živka (+1933), predsednika brodarskog i bagerskog akcionarskog društva i suprugu Vidosavu (+1976), koji su uživali i glas dobrotvora. Nadgrobnik od belog kamena isklesan je u formi rečnog bagera i na njemu su tri plitka reljefa u bronzi: brod "Nikola Pašić", otac Ilija i Živko, koje je u duhu akademizma uradio Beogradski umetnik DRAGOMIR ARAMBAŠIĆ.